

ANDRÁS TAMARA

A rejtett létige kimondhatatlansága

Közelítések Beney Zsuzsa Möbius-szalag című
kötetéhez

„Nem abban reménykedem, hogy a világnak célja, értelme, mozgatója, hanem abban, hogy — ha számomra lényegében felfoghatatlanul is — rendje van. Azt hiszem, az emberi lélek alapvető transzcendens élménye nem egy megismerhetetlen, de érzékelhető hatalomnak, hanem egy megismerhetetlen, de érzékelhető rendnek a megsejtése.”¹

A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem esztétika szakos hallgatója.

¹Beney Zsuzsa:

A tökéletesség sejtelme.

In: uő: *Möbius-szalag.*

Vigilia, Budapest, 2006, 8.

Hogyan adhatnánk bármiféle formát *a végtelennek*, ha tovatűnő pillanatokra és talpalatnyi térkövekre dimenzionált tudatunk számára e tekintettel befoghatatlan teljesség egy olyan, tér és idő tengelyein nyugvó koordinátarendszer modelljeként vázolható fel, melyet az ember (akár négyzetrácsos füzetlap a merőleges egyenesekkel megkonstruált matematikai ábrát) egyfelől következetesen végeláthatatlanként határoz meg, másfelől viszont önkéntelenül is magába zár? Ez az optimálisan végtelenített forma — adekvát módon megmutatni ugyan nem képes, de valamiféle tükröztetés vagy transzformáció révén — feltételezheti azon *teljes és tökéletes komplexitás* elrendezettségét, amelyről valószínűsíthetően csupán egy tapasztalatot megelőző — a térszerűségekből következő kételyektől csaknem teljesen eltörölt — bizonyosságunk lehet.

A kollektív tudattalan kimeríthetetlen csatornáiból minden bizonnyal számtalan olyan, jellemzően sajátos összefüggésrendszerrel bíró, avagy autonóm művészi formával rendelkező, esetleg absztrakt alakot öltő képzetegyüttes hívható elő, amely jelezheti számunkra azt a maradéktalanul személytelen (az érzékelhetőség szférájában bár jelen lévő, azon mégis mindig túlmutató, lényegileg meghatározhatatlan) abszolútumot, melynek szubsztanciálisként tételezhető sajátossága, hogy *megszólalásig hasonlít* legbensőbb(nek sejtett) önmagunk valóóságára. Ugyanis mikor „megszólaltatik” a személyen inneni, és egyszersmind azon túli — az individuális identitást magába olvasztó — abszolút jelenvaló, egyszerre olyan semmissé válik talpalatnyi térköveink és illékony pillanataink realitása, mintha sose lett volna több, mint e megszólalásban feltáruló kozmikus komplexitás jelentéktelen, sorozatgyártott, darabokra tördelt, elhibázott mása. Hiszen a szubjektum alapállását (kozmoszban elfoglalt helyét) meghatározó, szűk

keresztmetszetű téridő-tapasztalás az események egymásutánjának látszólagos linearitása mellett azt a szükségszerűen énközpontú, szelekciós szemléletmódot is magában foglalja, mely ezen események vagy szituációk jelentőségét mindig az adott személy általános (illetve pillanatnyi) helyzetének viszonylagos vonatkozásában ítéli fontosnak, semlegesnek vagy épp elhanyagolhatónak.

Mikor pedig ez az eltompult tapasztalati terep kitágul, a széttagolt tereken áthaladó idővonalon egyensúlyozó egyén ráismer énjének valódi, az addig releváns valóságélemek (valamelyest átlátható, vagy akár befolyásolható) rendszerén belüli „koordinálhatatlan” komplexitására, s ezzel mintegy átfedésbe kerül a konvencióktól mentes, koncentrikus képzetkörök uniójával. Az általánosságban rendkívül dekoncentrált tudat ekkor ráeszmél szimulákrumszerű látókörének szűkösségére, és megsejt egy kiterjedt, mégis rejtőzködő, tudattalan rendet. Az, hogy a szubjektív énkép és az abszolút személytelenség eme találkozásakor bekövetkező megsemmisülés (át)fordulópont-e, vagy egyesülés, esetleg magának a „megszólal(tat)ónak” mágikus metamorfózisa, maradjon, és legyen mindinkább kiélezett kérdés. A kimondhatatlan individuum („*individuum est ineffabile*”) mindenesetre nagyjából annyit tesz: nyelvi kódok rendszerébe nem foglalható, részeire nem bontható, oszthatatlan egység. Így az a kiismerhetetlen, közelségében is idegenszerű egész, mely olykor különös hirtelenséggel ad hírt magáról, újra és újra elénk tárja annak lehetőségét, hogy koncentrált képzettársításaink (ezzel együtt — középpont nélküli? — átváltozásaink) során felismerjük kaotikusnak tűnő mikrokozmoszunk rejtekében a makrokozmosz rend jelenlétét.

Ki viszi át a nevet?

Beney Zsuzsa esszéi a *megszólalásig való hasonlatosság, a megszólítással való előhívás*, valamint a *megszólított hal(l)hatatlan válaszá*nak mi-benlétét feszegető kérdések — más és más kontextusba ágyazott — újragondolására tesznek kísérletet. Milyen kapcsolatban áll egymással a hívó-szó és az el-nem-jövetel? Hogyan egyeztethető össze az ige teremtőereje a nyelv (komplexitást szétaprózó) elégtelenségével? „Talan akkor közelítem meg leginkább a számomra létező Isten-fogalmat, vagy Isten-képzetet, ha Istent saját metaforájaként határozom meg. (...) Isten metaforája tehát a megismerhetetlen felismerhetőségét, elfogadását is jelenti. Ezzel az ember tudatosítja magában a megismerhetetlen megismerhetetlenség tényét, ami (...) szabaddá teszi arra, hogy a Megismerhetetlen megismerhetetlenségének, és ezért kimondhatatlanságának tudatában képeket, metaforákat alkosson kimondására. (...) Ebből fakad a megismerhetetlen Istennek, magának a Megismerhetetlenségnek megszólíthatósága. Ez a megszólíthatóság ugyanis nem tételezi (...) a megszólított valóságát.”²

²Beney Zsuzsa:
*Mit jelent számomra
Isten fogalma?*
In: uő: *Möbius-szalag*,
i. m. 107–110.

E lineáris-logikai műveletekkel megközelíthetetlen metaforikus mag valamiképpen saját, megsejthető, felsejlő rendjébe foglal minden (imaginárius és informatív) ismeretanyagot. Ezért az Isten „tulajdonneveként” nem artikulálható, legkevésbé intellektuális hozzáférésű *tu-*

datfeletti egyedül a képzet-, avagy metaforaalkotáson keresztül válhat megközelíthetővé a megszólaló számára. Amint a szóló vágyó belátja az intuitív identifikáció során felismert *ismeretlen* megnevezhetetlenségét, az *idegen* így mutatkozik be neki: *Vagyok, aki vagyok*; az *vagyok*, *Aki van*; a *Vagyok* *vagyok*. Ha a bemutatkozó létezés egyedüli ismerve tehát önmagával való azonossága, úgy megismerhetetlenségét és elementárisan mély megismerésének elkerülhetetlenségét alighanem csak egy — Beney Zsuzsa meghatározó motívummal — *hajszálnyi úr* választhatja el egymástól; mert valóságának mibenléte éppen evidenciája — s evidenciájából következő magára utaltsága — által válik számunkra hozzáférhetlenné. A *rejtett létige* realitása ez, ami kimondásának és megjelenítésének szükségtelenségén, mi több: szabályszerűtlenségén keresztül nyilvánítja ki már-már észrevétlen, mégis megkérdőjelezhetetlen jelenlétét. A *Vagyok* önonazonossága tehát nem más, mint a rejtőzködő létezés néma igéjének nyilvánvalósága. Az önmagát ki nyilatkoztató (lét)igenlésén kívül semmilyen szóval nem illelhető, tulajdonképpen „létező”-nek sem igazán nevezhető képzetkomplexum kristályszerkezetén húzódó hajszáltrepedés mindennek tükrében úgy képzelhető el, mint egy tükörfuga feltartóztatatlanul fokozódó feszültségének tetőpontján *felcsendülő*, centrális cezúra, melynek fő és egyetlen sajátossága szintén az, hogy megvalósulásának feltétele a hiányban való érzékelhetőség. E holtpontra szünetjele egyidejűleg választja végérvényesen ketté, valamint köti szétválaszthatatlanul össze az előtte-való és az utána-jövő hangrezgést.

E mag(á)baváló, megbontható metaforikus zárvány Beneynél a láthatatlanság és a csak-láthatóban (vagy érzékelhetőben) való megjelenés — egymást nem kioltó, hanem erősítő — együtt-valóságának paradox szóképe lehet. Mivel a kép — a szerző szerint — végső soron *lelki mechanizmusunkban* nyeri el valódi értelmét (vagy érvényét), szükségszerűen visszatér láthatatlanságába, ennek viszont megkerülhetetlen előfeltétele, hogy az érzékek számára valamiképpen percipálhatóvá válják. A megismerhetetlenség belátása és a közvetlen kontaktus létrejötte közötti mentális mezsgye lesz az a közbülső közeg, amelyen egyszerre sejlik át a *túlnani* és a *saját* (hiszen a sajátosként mutatkozó asszociációs képzet mindig túlmutat pusztán verbalitásán, illetve vizualitásán); miközben mégis fenntartja effektív eredendőségét, mivel a megjelenő (akár nyelvi) kép feltételezi a metaforikus létmódban mint olyanban (kifejezőkészségben? életszimbólumban? élettani alakzatban?) működő feszültség feloldhatatlanságát. A név- és képpalkotás aktusában ily módon egyszerre válik láthatóvá, illetve megnevezhetővé, és marad meg mégis rejtékében a leképezett (szóval, képpel, szóképekkel fedett) valóság. A megsejtett lelki csomópontokból kibomló metafora tehát az által idézheti elő a *hiányában létező* abszolútum autentikus újraalkotását, hogy képes érzékelhetővé, észlelhetővé tenni azon szünetjeleket, melyek eliminálják a teljeskörű, maradéktalan megismerés lehetőségét. Vagyis a felismerő/megszólító/formaalkotó nem az egzisztenciális irracio-

nalitást feltételező hiátusok kitöltésére szolgáló képzetekkel teszi lehetővé a metafora megjelenítő, behelyettesítő, avagy azonosító fele számára a másik, azonosított féllel való megegyezést, hanem olyan — Pilinszky János kifejezését kölcsönözve — mentális/esztétikai *metaformákkal*, amelyek előfeltételezik, egyúttal pedig elő is készítik az a bizonyos kulcsfontosságú *cezúrárt* megnevezhetetlenség és név, láthatatlanság és szó/kép szférái között. E hemiszférák közepén tehát akkor koncentrálódhat egyfajta erőter, ha a metafora nem a megjelenítés/behelyettesítés/azonosítás eszközeként szolgál, hanem olyan transzformációként, amely működésbe hozza a magnetikus (megismerésbeli) mező két pólusa közti kölcsönhatást.

„Isten, mint szó, mint fogalom csak metaforaként létezik, de éppen ezért a nyelv jelentésköréből kitörölhetetlen, annulálni sohasem, csak tagadni lehet. Olyan metafora, mint a híd, aminek csak egyik tartópillérét látjuk, a másik elvész a túlsó part kódében. (...) Az istenhit antropomorfiája helyett az istenség vagy isteniség princípiumát állítom, s ennek számunkra kimondható metaforájának tartom Isten vagy Krisztus alakját. Mindegy, hogy mit mondunk: mindkettő, s mindaz, amivel az istenség kimondhatatlanságát helyettesítjük, több is, kevesebb is önmagánál, egyszerre szentség és megszenteltetés.”³ A híd lábai hollétünk helyzetének függvényében sem oszthatók fel a viadukt elejére és végére. A metafora kölcsönhatás-mechanizmusában a *megismerhetetlen* nem áll tiszta valójában elénk, a névátvitel valamiképpen mégis — ismét Pilinszky János szavaival élve — *megismétli a keletkezést*, hiszen nem eltörli, hanem áthidalja a *virtuális választvonalat, mely mindörökké elválasztja a létezés egyik formáját a másiktól* — ezzel egyszersmind kinyilvánítva a nyelvi hiány (*inopia*) meglétét. (A nyelvi hiány azon metaforákat jellemzi, melyek kifejezetten a verbálisan lefedhetetlen, konszenzuálisan egzakt névvel nem illelhető jelentéstartalmakat igyekeznek valamilyen módon megjeleníteni.) A keletkezés ebben az értelemben nem a nemlétből való létre-jövés, hanem a láthatatlan (vagy kimondhatatlan) és a látható (vagy kimondható) minőségek mezsgyéjén fellépő termékeny feszültség, mely működésbe hozza az irreális és a valószerű mentális (jelentés)mezők folyamatos helycseréjét — elbizonytalanítva ezzel az elemi kettősség pontos kifejezhetőségét.

Öntükröz(öd)és és kettős magány

A fentebbi meta-szintű mentális helycsere örvén kapcsolhatjuk össze egymással a — nem Beney Zsuzsától származó — *megszólalásig hasonlító* szókapcsolatot, illetve a megjelenés manipulálhatóságára vonatkozó öntükrözési kérdést: „Ez a megszólított lehet halott, élhet csak a vágyban vagy csak a hiányban, tehát a létezés képzetében, pontosabban a létezés metaforájában, vagy az érzékitől különböző létformában, amiről képtelenség megtudnunk, hogy a láthatatlanság tükörben megjelenő láthatóságának visszavetülése-e, vagy a mi tükörrre vetített képünk.”⁴ Ha az önmaga abszolút metaforájának titulált, magába visszafutó képzetkör leírására szolgáló szavak nem tételezik az általuk takart, nyel-

³Beney Zsuzsa:
Határhelyzetben.
In: uő: *Möbius-szalag,*
i. m. 44–45.

⁴Beney Zsuzsa:
Mit jelent számomra
Isten fogalma?
In: uő: *Möbius-szalag,*
i. m. 110.

ven túli, imaginárius téridő tartományának organikus valós(s)ágát azal, hogy azt a megszólításban objektivizálják, akkor a névátvitel cirkuláris működésmódját meghatározó kölcsönhatás két komponense a kiürült, valamint a telített mező — a metafora pedig az a terminus (vagyis határpont), ami kifejezi ezek egymásrataltságát. A metafora egyetlen művelettel lehetetleníti el a hiánytalan azonosulást, valamint váltja ki az átlényegülésben való találkozást. Hiszen az, hogy a megnevezett „hallgat” a megszólalás tartalmát képező névre, nem igazolhatja más, mint éppen e hallgatás.

Beney azt írja, hogy mivel a metaforikus képet az *én* alkotja, az *AZ* egyesül az *én*nel a metaforában; így mondhatjuk, hogy a megszólított és megszólító között húzódo (tehát a személytelen a személytől elválasztó) szimmetriatengely olyan, akár a tükörkép és a tükörbe tekintő *én* közé kifeszített — vékony és törékeny, a végtelenítést mégis lehetővé tevő — tükörmáz. A tükörkép addig hasonlít „manipulátorára”, míg az nevéen nem szólítja őt, és ezzel le nem leplezi a replika megszólalásra való képtelenségét. E hangtalanság azonban feltételezi a metaforában működő totális szinkronicitást is, vagyis hogy a tükröződő *válaszfalon* túli megszólított csupán teljességgel akkurátus és azonnali visszhangzása miatt tűnik szótlannak, vagy egyenesen némának. Ha viszont a (tükör)képalkotó alakjával egybevágó fantomlény a megszólítónak — bár tapinthatatlan, látszólag mégis minden percepcionális vonatkozásában — pontos mása, akkor a *megszólításig tartó hasonlóság* nem megtörik a megszólalással, hanem épp ellenkezőleg: átfordul teljes azonosságba. Ennélfogva maga a (meg)egyezést lehetővé tevő, mégis áthatolhatatlan) tükörmáz áll a metaforában való tökéletes egyesülés útjában...

„Az ember joggal mondhatja Keresztes Szent János szavait parafrazeálva: vagyok, mert nem vagyok, de hogyan mondhatja Istenről, hogy van, és létezésének bizonyítéka éppen az, hogy megérthetetlenül más formában, a mi számunkra elmondhatatlanul létezik? (...) De a vagyok, mert nem vagyok párhuzamával mondhatjuk azt is: szólok, mert nem szólhatok, szavaim csak a hallgatás paradox kifejezései lehetnek — s ha így van, vajon nem szívódik-e át a nyelvbe a paradoxitás képek, állítások, szemiotikai fordulatok formájában? Alighanem ebből erednek a misztikus szerelem himnuszainak belső ellentétei, ezeknek az ellentéteknek egyszerre feloldhatatlan és feloldott, eksztatikus élményeket keltő nyelve.”⁵ A metafora tükörmáz, *felcsendülés*, híd, ami az által tudja felfokozni a megszólítható, de megismerhetetlen létezés magával — mint meghatározhatatlan, mondhatni *kaotikus* nem-léttel — való azonosságának öngenerált feszültségét, hogy feloldhatatlan önellentmondásában mutatja meg egységességét. Ha pedig a nyelvi kétértelműség egyértelmű abszurdításának megalapozottságáról beszélünk, kijelenthetjük, hogy Beney azzal, hogy a legesszenciálisabban kibékíthetetlen dichotómiák törvényszerűségeinek — a paradoxonokat nem feloldó, hanem kiélező — vizsgálata által kísérel meg a valóságérzékelés elkülönöződő, mégis meg-

⁵Beney Zsuzsa:
*Misztika a szerelem
nyelvén.* In: uő:
Möbius-szalag, i. m. 147.

szólalásig hasonlítható minőségei között tátongó *űr* feltérképezését, (hajszállal) hamisítatlanul fejezi ki a megismerhetetlen, de érzékelhető kozmikus rend sejtelmességét.

A komplexitás tökéletes struktúrájában való részesedést lehetővé tevő metaforikus nyelv egyszerre ismeri el a megismerhetetlen kimondhatatlanságát, hozza létre az ismeretlen (kizárólag kapott nevében realizálódó) megszólíthatóságát, és *bírja szóra* a megszólítottat, hogy az kinyilatkoztathassa önnön irrealitásával való azonosulását. „A lét végpontján, határhelyzetben állunk, a létező anyagiságának és anyagtalanságának metszőpontján, mely egyben a nyelvnek, a kimondhatóságnak végpontját is jelzi. (...) A valóságos Isten-élmény egyik aspektusa a magunk elvesztésének tudata, hiszen a misztikus számára Isten betölti a mindenséget: ha térben képzeljük, abban rajta kívül senkinek-semminek nem marad hely.”⁶ Az „*unio mystica*”-ban kulminálódó öntükrözés során valósulhat meg az egyetlen-egy, mondjuk, az abszolút prím szám formulájában, amely kizárólag önmagával osztható (lásd az *individuum* etimológiáját); amelynek önazonossága így az önmagában való egyedül-létet, s a magányban való önfelszámolást is jelenti: *az egyetlenegy megegyezik önmaga hiányával*. „Az átlépés kettős magánnyá, lét-érzékelésünk abszurdításának felismerésévé válik.”⁷

⁶Beney Zsuzsa:
*Misztika a szerelem
nyelvén*. In: uő:
Möbius-szalag,
i. m. 146.

⁷Beney Zsuzsa:
Esszé a magányról.
In: uő: *Möbius-szalag*,
i. m. 97.

Idézzük fel a bevezető azon részletét, mely szerint a személytelen (személy által való) megszólal(tat)ása semmissé teszi azt a tudatállapotot, amely alapvetően egymásutáni időpillanatok megélésére, talpalatnyi térköveken való toporgásra van dimenzionálva. A tér-idő tengelyeken nyugvó — egyfajta temporális térképként meghatározott — koordináta-rendszer mintázatát öltő teljességnek olyan keresztforma lehet egyik legkifejezőbb metaforája, melynek egymást metsző egyenesei a valóság szegélyeiig terjeszthetők ki, mégis egy kiterjedés nélküli középpontban koncentrálnak. Ha a tükörben való egyesülés térbeliségének a ködbe vesző, végeláthatatlan híd lett a metaforája, akkor az időbeliségének az előzőekben már pedzegetett tükörfúga közepén felcsendülő (pillanatnyi, de az egész időszerkezetet átrendező-végtelenítő) cezúra lesz a képzete. A Beney által *misztikus pillanat*nak nevezett jelenséget így talán a (kiterjedéssel, tehát saját dimenzióval nem rendelkező) origóban kereszteződő tengelyek afféle *originális találkozásának* tekinthetnénk, mely a percepció csatornák közös forrásába enged betekintést.

Ha a tudatközpontú tapasztalás általános közegét az időben és térben játszódó események vertikálisan és horizontálisan tagolt rendszereként határozzuk meg, a már-már irreális (hiányában létező) metszéspontszerű momentumban a valóságérzékelésnek olyan centruma tételezhető fel, mely éppen annyira jellemezhető egy primer, *plasztikus pillanatnyiságnak* nevezhető jelenlétélmény érzetével, mint a személyt kismimmiző, jelenlétét kiiktató, anyagtalan és időtlen, tudatfeletti állapot képzetével. „Vannak titkos és titokzatos ünnepek, »átlépések«, vannak pillanatok, melyekben a létezés másféle minőségben lobban fel: mint a felnyúló lángnyelvek az izzó parázsban, egy-egy hirtelen kigyúló és elhamvadó fény-kristály, fény-rög a hamuban: belülről vi-

lágítanak, mintha saját maguktól gyulladnának fel, külső erő nélkül: az energia önmagukból születik és önmagukban hal el. (...) Képes-e a lélek a jelenidő érzékelésére, vagy azt csak a következő pillanatban veszi tudomásul — és ez a tudomásulvétel valóban tudatosítása-e, vagy lehet, hogy csak egy hangulat elmélyítése: transzponálása a hangulat-fölöttibe vagy a hangulat-alattiba, abba, aminek a hangulat is csak jele, kifejezője; s az, amit ünnepinek mondunk, az ennek a hangulatnak, s annak, amiből a hangulat fakadt, talán egyszerre-érezékelése — hangulat, mely magában hordja, mely hagyja önmagán átszellanni azt, ami több önmagánál?”⁸

⁸Beney Zsuzsa:
Misztikus pillanat.
In: uő: *Möbius-szalag,*
i. m. 15–16.

Amint engedi magát alárendelni a személy az átlényegülés törvényszerűségeinek, a mozdulatlan makrokozmosz belső dinamikáját működtető valóságselemek önmaguk metaforáiként jelennek meg a mikrokozmosz mentális maketten. Míg a jelenlét fogalmával rokonítható „hangulat” egy vakuvillanás érzetere emlékeztethet, és pillanatnyi intenzitása valamiképpen a hangulat-fölötti/alatti, felkelő-alászálló, egyszerre jelenlevő és elrejtőző Nap jele, illetve kifejezője lehet, a — névtelen, „titkos ünnepek” hirtelen beköszöntével előhívott — megrendítő csodálkozás (mint *mysterium tremendum*) a keletkezés és az enyészet között húzódó arasznyi lét iszonyatának mégis-igenlésével feleltethető meg. „Talán az egész — ez a felhők közül kicsillanó, a megelőző és az eljövendő nemlét szürkéségéből kiemelkedő, a megszámlálhatatlan színben tündöklő létezés, ez az egész földi élet ünnep volt talán?”⁹

⁹Beney Zsuzsa:
Misztikus pillanat.
In: uő: *Möbius-szalag,*
i. m. 17.

A pasztikus pillanat — időtlen és végtelenül tág — realitásába való átlépés olyan, egyszerre érzéki és spirituális szituáció, melynek „ránktörésében”, vagy ha úgy tetszik: a múlt és jövő töréspontjának velünk való megtörténéseben egyidejűleg vagyunk alárendelt, kiszolgáltatott és passzív elszenvetői, döntésképtelen másolói e pillanat tündöklésének, valamint — a temporális, illetve perszonális értelemben polarizált övezeteket valamiképpen egységesítő — tükröképei is e teljhatalmúnak tetsző téridő egészének. S a tükröződés teremtette egység önrendelkezése ugyan nem mondható egészen látszólagosnak, működésmódja mégsem lehet önkényes, hiszen törvényszerűségei mindössze arra szolgálnak, hogy fenntartsák azt a „megismerhetetlen, de érzékelhető rendet”, mely egyedül a tükrön inneni és azon túli valóság ambivalens szinkronicitásában érhető tetten.

*

Hogyan adhatnánk bármiféle formát a *végtelennek*, ha tovatűnő pillanatokra és talpalatnyi térkövekre dimenzionált tudatunk számára e tekintettel befoghatatlan teljesség egy olyan, tér és idő tengelyein nyugvó koordinátarendszer modelljeként vázolható fel, melyet az ember — akár négyzetrácsos füzetlap a merőleges egyenesekkel megkonstruált matematikai ábrát — egyfelől következetesen végeláthatatlanként határoz meg, másfelől viszont önkéntelenül is önmagába zár? Vágjunk ki a lapból egy papírcsíkot a függőleges tengely mentén; egyik végét fordítsuk hátoldalára, majd rögzítsük egymáshoz a szalag *két elejét*...